

การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วม  
ของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง  
ตามแนวทางพระพุทธศาสนา  
The Promotion and Development of  
the Community Forestry through Community and  
Local Administrative Organization Participation in Ing Basin  
in accordance with Buddhism



พระครูพิศาลสรกิจ (สุทิน สุทินโน)<sup>1</sup>, พระครูธรรมธรรบุญเที่ยง พุทธสาวโก<sup>2</sup>,  
พระสุกฤษฏ์ ปิยสีโล<sup>3</sup>

Phrakhruphisansorakit (Suthin Sudino)<sup>1</sup>,  
Phrakhruhammadharon Bunthiang Buddhasāvako<sup>2</sup>,  
Phra Sukrit Piyasīlo<sup>3</sup>

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา  
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus  
Corresponding Author, E-mail: susitthi@yahoo.com

## บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง 2) เพื่อพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง และ 3) สันเคราะห์องค์ความรู้ในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา การวิจัยนี้เป็นเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นกลุ่มประชากรในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว เทศบาลตำบลเวียง อำเภอเชียงคำและเทศบาลตำบลศรี อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จำนวน 30 คน ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบสนทนากลุ่ม จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติแบบบรรยาย



ผลการวิจัย พบว่า 1) แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนา มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและใช้กระบวนการ AIC คือ A คือ ชั้นเห็นคุณค่าในการสร้างจิตสำนึกให้เห็นความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม I คือ ชั้นปฏิสัมพันธ์ในการพัฒนาและอนุรักษ์ และ C คือ ชั้นควบคุมการออกกฎระเบียบป่าชุมชน การใช้หลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี 2) การพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าประกอบด้วยหลักไตรสิกขาและหลักอปริหานิยธรรมที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการ AIC 3) การสังเคราะห์องค์ความรู้ในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชน ทั้งในลักษณะทางกายภาพของชุมชน ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของป่าชุมชน ซึ่งมีการดำเนินตามกระบวนการ AIC ที่สามารถสังเคราะห์เข้ากับหลักไตรสิกขาและอปริหานิยธรรม โดยเฉพาะชั้นเห็นคุณค่าตรงกับสมาธิ ชั้นปฏิสัมพันธ์ตรงกับปัญญาและชั้นควบคุมตรงกับศีล ส่วนองค์ความรู้จากการวิจัย คือ การส่งเสริมและพัฒนาตามกระบวนการ AIC ที่สอดคล้องกับหลักไตรสิกขาและการนำหลักอปริหานิยธรรมไปประยุกต์ใช้

**คำสำคัญ:** การส่งเสริมและพัฒนาชุมชน; ป่าชุมชน; องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น; ลุ่มน้ำอิง

## Abstract

The objectives of this research aim 1) to study the promotion of participation and development of the community forestry and local administrative organization (LAO) in Ing Basin; 2) to develop the community forestry and local administrative organization; 3) to synthesize the body of knowledge in promotion and development of the community forestry and local administrative organization in Ing Basin in accordance with Buddhism. The populations as key informants are based on the service areas of the Huigaew Sub-district Administrative Organization in Phu Kamyao District, Vieng Sub-district Municipality in Chiang Kham District, Phoyao Province, and Khrueng Sub-district Municipality in Chiang Khong District, Chiang Rai Province, including 30 people. The research tools are the structured interview and focus group discussion. The data analysis is based on descriptive statistics.

The results are found that 1) the promotion of participation and development of the community forestry and local administrative organization (LAO) in Ing Basin: it is performed by community forestry committee and the AIC Process. It is meant that A (Appreciation) means the values of awareness of natural resources and environment; I (Influence) means the interaction of natural development and conservation with people; and C Control) means the rules, community forestry regulations, belief in Buddhism, and spiritual belief; 2) the development of community forestry concerns with Threefold Training (Tilakkhaṇa) and Conditions of Welfare (Aparihāniyadhamma) which are related to AIC Process; 3) the synthesis of the body of knowledge in promotion and development of physical, economic, social, and cultural community which followed the AIC Process is summarized in Tilakkhaṇa and Aparihāniyadhamma. Especially, the ‘A’ stands for Concentration; ‘I’ stands for Wisdom; and ‘C’ stands for Morality in Threefold Training. The new body of knowledge from the research is that the promotion of participation and development of the community forestry according to AIC Process is related to Threefold Training and application of Aparihāniyadhamma.

**Keywords:** Promotion and Development of Communities;

Community Forestry; Local Administrative Organization;

Ing Basin

## บทนำ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่เนื่องจากการขยายตัวของจำนวนประชากรและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทำให้มีการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้เพิ่มมากขึ้น

พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดความเสียหาย ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมโดยส่วนรวม กอปรกับภายหลังเริ่มเป็นที่ยอมรับการดำเนินการจัดการและรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าโดยความพยายามของเจ้าหน้าที่เพียงฝ่ายเดียวไม่

สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวความคิดการจัดการและการใช้ประโยชน์แบบยั่งยืนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน มีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมโดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้อยู่ใกล้ขีดป่าที่สุดและได้พึ่งพิงอาศัยป่าไม่ในการดำรงชีวิตให้มามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้านเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นสำคัญในรูปของป่าชุมชน ซึ่งมีหลักการที่สำคัญของป่าชุมชน 4 ประการ คือ ประการแรก เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศโดยรวม ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน ประการที่สาม เป็นการดำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและประการสุดท้าย สิทธิในการดูแลรักษาจัดการและประโยชน์จากป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน (สรรเสริญ ทองสมนึก, 2542: 36)

ลุ่มน้ำอิงเป็นลุ่มน้ำสาขาหลักของลุ่มน้ำโขง (ภาคเหนือ) มีเทือกเขาที่สำคัญ ได้แก่ เทือกเขาตอยภูลังกา ตอยสันปันน้ำ ตอยแม่สุก ตอยขุนแม่ต๋ำและตอยขุนแม่ต๋อม ลุ่มน้ำอิงแบ่งออกเป็นลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำอิง

ตอนบน มีพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาประมาณ 893 ตารางกิโลเมตรหรือ 577,931.25 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 8.90 ของพื้นที่ ลุ่มน้ำโขง (เหนือ) ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ต้นน้ำของแม่น้ำอิงจนถึงกว๊านพะเยา ความยาวของลำน้ำอิงในช่วงนี้ประมาณ 34 กิโลเมตร ความลาดชันเฉลี่ยประมาณ 1:2,500 แม่น้ำอิงมีต้นกำเนิดจากภูเขาตามแนวเขตจังหวัดพะเยากับจังหวัดลำปาง ไหลไปทางทิศตะวันออก ผ่านอำเภอแม่ใจแล้วไหลไปทางทิศใต้ลงสู่กว๊านพะเยาที่อำเภอเมืองพะเยา ลำน้ำย่อยที่ไหลลงแม่น้ำอิง ได้แก่ น้ำแม่ปืมและน้ำเหยียน นอกจากนี้ยังมีลำน้ำย่อยสายสั้น ๆ ที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยาโดยตรง ได้แก่ ห้วยต๋ม น้ำแม่เรือ ห้วยแม่ต๋ำ เป็นต้น และแหล่งน้ำที่สำคัญ 2 แห่ง ได้แก่ กว๊านพะเยาและหนองเล็งทราย

ดังนั้น เพื่อให้การบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการรักษาป่าจึงเป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่ง แต่ปัจจุบันการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและจากหน่วยงานภายนอกเพื่อบริหารจัดการป่าชุมชนในหลายพื้นที่กลับมีปัญหา เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้ประชาชนเริ่มให้ความสำคัญกับการทำมาหากินมากกว่ากิจกรรมการอนุรักษ์ป่า นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐเริ่มมีบทบาทน้อยลง

ในการบริหารจัดการป่า รวมถึงการเกิดความขัดแย้งของประชาชนในชุมชนด้วยกันเองจากกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าที่เข้มงวดเกินไป (จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ, 2556: 5)

จากวิกฤติการณ์ดังกล่าว คนในชุมชนจะต้องมีบทบาทร่วมกันในการแก้ปัญหาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยทุกคนต้องร่วมแสดงความคิดเห็นและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อกำหนดวิถีชีวิตของประชาชนด้วยตนเอง รัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุนตามความจำเป็นเท่านั้น ซึ่งอาจมีหน่วยงานทำหน้าที่จัดการแตกต่างกันไปตั้งแต่ครัวเรือน กลุ่มและสถาบัน โดยทุกองค์กรต้องร่วมมือกันและจัดการอย่างเป็นระบบจึงจะทำให้การทำงานร่วมกันเกิดขึ้นได้ (ธีรศักดิ์ คำแสนพันธ์, 2553: 4)

จากความเป็ น มา และความสำคัญของปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาวิจัยหัวข้อการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง โดยอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางแก้ไขร่วม เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญมากที่สุดต่อการบริหารจัดการป่าและพัฒนาชุมชน เพราะเป็นการช่วยให้ประชาชนทุก

กลุ่มมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจบริหารจัดการป่าและทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนทุกคนเอง โดยการเข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กรของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรเอกชนซึ่งจะก่อให้เกิดเครือข่ายการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

### วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง
2. เพื่อพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง
3. เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา

### ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้มุ่งการศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา คณะผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development)

## 2. ประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

คณะผู้วิจัยกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยกลุ่มประชากรในเขตพื้นที่บริการขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา เทศบาลตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา และเทศบาลตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จำนวน 30 คน แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ 1) ผู้บริหารสมาชิกและเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 10 คน 2) กำนันผู้ใหญ่บ้านจำนวน 5 คน 3) คณะกรรมการป่าชุมชนจำนวน 5 คน 4) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจำนวน 5 คน และ 5) ประชาชนที่ได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนจำนวน 5 คน

3. *พื้นที่ศึกษา* คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ 3 ตำบลในลุ่มน้ำอิงที่มีการดำเนินงานจัดการป่าชุมชน โดยมีการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่น้อยกว่า 5 ปี ได้แก่ ลุ่มน้ำอิงตอนบน (ตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง (ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา) และลุ่มน้ำอิงตอนปลาย (ตำบลศรี้ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย)

## ผลการวิจัย

สำหรับผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อ 1 คือ แนวทางการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง พบว่า บริบทของชุมชนลุ่มน้ำอิงมีลักษณะร่วม 3 ตำบล คือ ตำบลห้วยแก้ว ตำบลเวียง และตำบลศรี้ง ชุมชนเหล่านี้มีแม่น้ำอิงไหลผ่านตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ทั้ง 3 ชุมชนใช้น้ำอิงในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร ลักษณะทางกายภาพเป็นพื้นที่ราบสลับกับภูเขาที่มีน้ำอิงไหลผ่านเป็นป่าชุมชน ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ชุมชนมีการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นสังคมชนบทในระบบเครือญาติ มีวัฒนธรรมเชิงพุทธและความเชื่อเรื่องผี จุดกำเนิดป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง ในอดีตเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ต่อมามีการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าจนเกิดปัญหาน้ำไหลหลากและเกิดความแห้งแล้ง เมื่อชาวบ้านตระหนักถึงผลกระทบจึงเกิดแนวคิดอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยดำเนินการจดทะเบียนเป็นป่าชุมชนแล้วบริหารจัดการป่าด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและกำหนดบทบาทหน้าที่ ออกกฎระเบียบและบทลงโทษป่าชุมชน ทั้งนี้มีการดำเนินการปลูกป่า การบำรุงรักษาป่า การจัดเวรยามและการจัดทำแนว

ป้องกันไฟป่า การร่วมกันอนุรักษ์ป่า  
ดังกล่าว ทำให้ได้รับประโยชน์จากป่า  
ทั้งด้านการบริโภค การพักผ่อนหย่อน  
ใจ การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ดังนั้น แนวทางการส่งเสริม  
การมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน  
รอบพื้นที่ป่าและองค์กรปกครองส่วน  
ท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง จึงพบว่า สามารถ  
ทำได้ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการป่า  
ชุมชน และนำกระบวนการ AIC  
ประกอบด้วย การส่งเสริม และ  
พัฒนาการมีส่วนร่วมในขั้นเห็นคุณค่า  
(A) ได้แก่ การสร้างจิตสำนึก การ  
ตระหนัก การเห็นคุณค่า การให้  
ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติ  
และสิ่งแวดล้อมและความภาคภูมิใจ  
การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วม  
ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ได้แก่ องค์ความรู้  
ในการพัฒนาป่าชุมชน อนุรักษ์ป่า การ  
อนุรักษ์น้ำและองค์ความรู้อื่น ๆ ที่  
เกี่ยวกับป่าและน้ำ และการส่งเสริม  
และพัฒนาการมีส่วนร่วมในขั้นควบคุม  
(C) ได้แก่ การออกกฎระเบียบป่า  
ชุมชน การใช้หลักความเชื่อทาง  
พระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์  
ข้อ 2 คือ การพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่  
ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและ  
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง  
พบว่า การพัฒนาการมีส่วนร่วมตาม  
แนวพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลัก

ไตรสิกขา ได้แก่ การควบคุมพฤติกรรม  
ของ คนใน ชุมชน ด้วยการออก  
กฎระเบียบป่าชุมชน การใช้หลักความ  
เชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อ  
เรื่องผี การสร้างจิตสำนึก ด้วยการ  
สร้างความตระหนัก การเห็นคุณค่า  
การให้ความสำคัญ ความภาคภูมิใจ  
ความมั่นใจและการสร้างองค์ความรู้  
ในด้านแนวทางการพัฒนาป่าชุมชน  
การอนุรักษ์ป่าชุมชน การอนุรักษ์น้ำ  
เพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร  
และหลักอภิธานิยธรรมประกอบด้วย  
การประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน  
ความร่วมมือและความพร้อมเพียงกัน  
ประชุมและเลิกประชุม การไม่สร้าง  
กฎระเบียบป่าชุมชนใหม่ การเคารพ  
ประธานป่าชุมชน การให้บทบาทสตรี  
ในการพัฒนาป่าชุมชน การเคารพ  
สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าชุมชน และ  
บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาป่าชุมชน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์  
ข้อ 3 คือ การสังเคราะห์องค์ความรู้ใน  
การส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่  
ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและ  
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิง  
ตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า  
จะประกอบด้วยองค์ความรู้ด้านบริบท  
ของชุมชน ได้แก่ บริบทชุมชนลุ่มน้ำอิง  
ลักษณะทางกายภาพของชุมชน  
ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและ  
วัฒนธรรม การจัดการป่าชุมชน การ

ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน การส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมตามกระบวนการ AIC และการส่งเสริมพัฒนาการมีส่วนร่วมตามแนวพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักไตรสิกขา และหลักอภิธานิยธรรม เพราะในชั้นเห็นคุณค่า (Appreciation) ก็คือ หลักของสมาธิ (Concentration) ในชั้นปฏิสัมพันธ์ (Influence) ก็คือ หลักของปัญญา (Wisdom) และในชั้นควบคุม (Control) ก็คือ หลักของศีล (Morality) และ การ แต่ ง ตั้ง คณกรรมการป่าชุมชนก็เข้าในหลักอภิธานิยธรรมที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิงประสบความสำเร็จนั่นเอง

## อภิปรายผล

จากผลการวิจัยข้างต้นสามารถอภิปรายตามวัตถุประสงค์ดังนี้ *ประการแรก แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกลุ่มน้ำอิง* เนื่องจากบริบทชุมชนกลุ่มน้ำอิงมีลักษณะรวมทั้ง 3 ตำบล คือ ชุมชนตำบลห้วยแก้วเป็นชุมชนต้นน้ำอิงที่มีห้วยสาขาต่าง ๆ ไหลลงสู่น้ำอิง ชุมชนตำบลเวียงเป็นชุมชนกลางน้ำอิงที่มีแม่น้ำและห้วย

ไหลลงสู่น้ำอิงเช่นกัน และชุมชนตำบลครึ่งเป็นชุมชนปลายน้ำอิงที่มีลุ่มน้ำห้วยห้วยไหลบรรจบแม่น้ำอิงบริเวณบ้านหลวง ทั้ง 3 ชุมชนใช้น้ำอิงในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร ในลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ชุ่มน้ำอยู่ตลอดลำน้ำทั้งตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง ซึ่งมิลักษณะแตกต่างกันไป (สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2560: 3-4) ได้แก่ ลุ่มน้ำอิงตอนบน เดิมมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่ถูกกำหนดให้มีความสำคัญระดับนานาชาติหรืออนุสัญญาแรมซาร์ (Ramsar Convention) 2 แห่ง คือ กว๊านพะเยาและหนองเล็งทราย ลุ่มน้ำอิงตอนกลางมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มซึ่งเอื้อให้เกิดพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทหนองน้ำ ร่องน้ำ ป่าริมน้ำ ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำและการหากินของชาวบ้าน และลุ่มน้ำอิงตอนล่างพบป่าริมน้ำอิงอยู่ตลอดลำน้ำ ชุมชนกลุ่มน้ำอิงจึงมีลักษณะทางกายภาพร่วม ได้แก่ เป็นพื้นที่ราบลุ่มกับภูเขา มีแม่น้ำอิงไหลผ่าน เป็นป่าชุมชนน้ำ จึงต้องมีคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำในบริเวณป่าชุมชนน้ำอิง ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จะเห็นว่า ชาวบ้านมีรายได้หลักจากการทำการเกษตร ส่วนรายได้เสริมเป็นผลผลิตที่ได้จากป่าชุมชน ด้านสังคมเป็นการสร้างความผูกพันกันในระบบเครือญาติ มีความช่วยเหลือ



เกี่ยวคู่กันและดำรงชีพตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และด้านวัฒนธรรมพบว่า มีชนบทรรมนิยมประเพณีที่เหมือนกัน อาจจะแตกต่างกันในรายละเอียด ได้แก่ พิธีกรรมบวชป่า พิธีกรรมสืบชะตาป่า สืบชะตาแม่น้ำ พิธีกรรมขอฝนและเลี้ยงผีขุนน้ำ

ดังนั้น แนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง ต้องศึกษาถึงจุดกำเนิดป่าชุมชนลุ่มน้ำอิงและจุดกำเนิดที่ทำให้เกิดปัญหา เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่า การแปรรูปส่งขายให้กับนายทุนจนกลายเป็นภูเขาหัวโล้น ส่งผลให้เกิดน้ำไหลหลากเข้าสู่ชุมชนในฤดูฝนและเกิดความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง การจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำอิงต้องมีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อให้สามารถบริหารจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการมอบหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน มีการกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชน มีการกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบไว้อย่างชัดเจน มีการปลูกป่าเพิ่มเติม การบำรุงรักษาป่า การจัดเวรยาม และการจัดทำแนวป้องกันไฟป่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ชุมชนทั้ง 3 ตำบลใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะ

เดียวกัน ได้แก่ การใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง ซึ่งต้องขออนุมัติจากคณะกรรมการป่าชุมชนและใช้ก่อสร้างในด้านสาธารณะประโยชน์เท่านั้น การใช้ประโยชน์ในการบริโภค ซึ่งจะพบว่า มีพืช สัตว์ แมลงที่มีลักษณะที่เหมือนกันที่จะนำมาใช้ประโยชน์และก่อให้เกิดรายได้เสริม ประโยชน์ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อก็มีลักษณะร่วมกัน คือ ศาสนาพิธีกรรมและการเลี้ยงผี การใช้ประโยชน์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์และการประโยชน์ในการใช้เป็นแหล่งชับน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค ซึ่งพบว่า ที่ป่าชุมชนบ้านม่วงชุมเป็นต้นแบบของการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ เพราะมีมูลนิธิอุทกพัฒน์เข้ามาดำเนินงานด้านการอนุรักษ์น้ำ และการบริหารจัดการน้ำและการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง ทุกชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ได้แก่ ร่วมปรึกษาหารือปัญหาป่าชุมชน การประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาและตัดสินใจเกี่ยวกับป่าชุมชนและร่วมเสนอแนวทางแก้ไขหรือทางออกสำหรับปัญหาป่าชุมชน ด้านการดำเนินงาน ชุมชนมีส่วนร่วมในการทบทวนกฎเกณฑ์และแนวเขตพื้นที่ป่าชุมชน ร่วมสำรวจป่าชุมชน ปลูกป่า เข้ารับการอบรม การ

ติดต่อกับหน่วยงานต่าง ๆ และร่วมพิธีกรรมตามความเชื่อ และด้านการประเมินผล ได้แก่ ร่วมติดตามและควบคุมการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชน ร่วมประเมินการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และร่วมประเมินปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน ส่วนการมีส่วนร่วมจัดอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทั้งนี้เป็นเพราะชุมชนมุ่งเน้นการอนุรักษ์ การดูแลรักษาป่าเพื่อให้ป่าชุมชนมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ การได้รับผลผลิตจากป่าชุมชนจึงเป็นผลประโยชน์ที่เป็นผลมาจากการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและภาคีเครือข่าย สอดคล้องกับงานวิจัยของจักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ (2556) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าป่าเปา ตำบลท่าปลาตุง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พบว่า ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่ง ผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับแนวคิดของยุวัฒน์ นุฒิเมธี (2536) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเข้าร่วม

อย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรือการพัฒนาชุมชน ในแง่การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการซึ่งผู้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสนั้นเพื่อแบ่งปันในสิ่งที่มี แสดงในสิ่งที่เขารู้สึก บ่งบอกในสิ่งที่เขาต้องการและผนึกสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดเพื่อกำหนดวิธีดำเนินการที่ไหนและอย่างไร การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่า สิ่งที่มีส่วนได้เสียต้องการมากที่สุดนั้น ได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่า สิ่งที่ทำไปนั้น จะต้องตรงกับความต้องการแท้จริงตลอดจนมั่นใจว่า ผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับผลประโยชน์เสมอหน้ากัน

*ประการที่สอง การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนลุ่มน้ำอิง การใช้กระบวนการ AIC ซึ่งเป็นแนวทางส่งเสริมพัฒนานั้น แท้จริงแล้วเป็นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาและอุปธานิยธรรมในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นการพัฒนาในขั้นเห็นคุณค่า (A) เนื่องจากผลกระทบจากการกระทำในอดีต เช่น การตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดจิตสำนึก ตระหนักรู้ถึงแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาป่าดังกล่าว สร้างรายได้*

เสริมจากของป่าและการใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภคและเพื่อการเกษตรอย่างเพียงพอต่อเนื่องและยั่งยืน ส่วนการพัฒนาในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยองค์ความรู้และความร่วมมือของคนในชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าและน้ำ องค์ความรู้ที่เกิดการเรียนรู้จากป่าชุมชน การเพาะชำ การปลูกป่าและการสร้างฝายต่าง ๆ เป็นต้น โดยทุกคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันด้วยความภาคภูมิใจอย่างแท้จริง และการพัฒนาในขั้นควบคุม (C) เป็นการกำหนดกฎกติกาต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคม โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างกฎกติกาดังกล่าวเพื่อช่วยกันดูแลและปกป้องป่า สอดคล้องกับงานวิจัยของจักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ (2556) ที่พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งในขั้นเห็นคุณค่า (A) พบว่า ผลของการทำลายป่าในอดีตทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจัง ซึ่งในอนาคตชาวบ้านต้องการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไป และกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น ในขั้น

ปฏิสัมพันธ์ (I) ชุมชนได้ระบุและจัดลำดับความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้น ส่วนในขั้นควบคุม (C) จากโครงการดังกล่าวชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและหาผู้รับผิดชอบในแต่ละโครงการอย่างชัดเจน สำหรับการประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมพบว่า ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการพัฒนาไม่แตกต่างกัน และสอดคล้องกับแนวคิดของธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543) ที่ว่าการพัฒนาชุมชนอันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้แทนของกลุ่มองค์กรในชุมชนได้มีส่วนร่วมในด้านความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การกำหนดทิศทาง การดำเนินงาน กิจกรรม และการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งการมีส่วนร่วมดังกล่าวก็ด้วยการใช้กระบวนการ AIC ในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความต่อเนื่อง

*ประการที่สาม สังเคราะห์องค์ความรู้ในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ใน ลุ่ม น้ำ อิง ต ว ม แ น ว ท า ง พระพุทธศาสนา แนวทางการส่งเสริมและการพัฒนาตามที่กล่าวมา จะเห็นว่าเป็นรูปแบบของการพัฒนาตาม*

กรอบหลักไตรสิกขาและอปริหานิยธรรม เนื่องจากหลักไตรสิกขาประการแรก ได้แก่ ศีลหรือการควบคุมพฤติกรรม เป็นการสร้างกฎระเบียบป่าชุมชน หลักความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ และหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ประการที่สอง ได้แก่ สมาธิ เป็นหลักการสร้างจิตสำนึกโดยการอบรมให้ความรู้จิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าชุมชน การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การสร้างความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ ความภาคภูมิใจและความมั่นใจในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และประการที่สาม ได้แก่ ปัญญา เป็นหลักการสร้างองค์ความรู้ โดยอบรมให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ อนุรักษ์น้ำ การสร้างฝาย การเพาะชำต้นไม้ แหล่งเรียนรู้ในป่าชุมชน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่า เป็นต้น และการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาป่าชุมชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนรอบป่า ดังนั้น เมื่อสังเคราะห์เข้าในกระบวนการ AIC จะเห็นว่า ในขั้นเห็นคุณค่า (A) ก็คือ หลักของสมาธิ (Concentration) ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) ก็คือ หลักของปัญญา (Wisdom) และในขั้นควบคุม (C) ก็คือ หลักของศีล (Morality)

ส่วนหลักอปริหานิยธรรม ได้แก่ 1) การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำของคณะกรรมการป่าชุมชน และราษฎร มีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือเกี่ยวกับป่าชุมชนเกี่ยวกับปัญหาป่าชุมชน การแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจ หาแนวทางแก้ไขหรือทางออกทบทวนกฎเกณฑ์ แนวเขตพื้นที่ป่าชุมชนและร่วมประเมินป่าชุมชน 2) ความพร้อมเพรียงในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม คณะกรรมการป่าชุมชนมีความพร้อมเพรียงกันในการเข้าร่วมประชุมและเลิกประชุม ทั้งการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน การประชุมในหมู่บ้าน การประชุมกำหนดกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน 3) การไม่สร้างกฎระเบียบขึ้นมาใหม่ ซึ่งยังไม่มีมีการพิจารณาปรับเปลี่ยนกฎระเบียบป่าชุมชนแต่อย่างใด 4) การให้ความเคารพผู้นำหรือประธาน เคารพผู้นำป่าชุมชน กำนันผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้นำคณะกรรมการป่าชุมชน 5) การให้ความคุ้มครองปกป้องสตรี ผู้หญิงในชุมชนรับบทบาทสำคัญในการจัดการป่าชุมชน ต้อนรับแขกผู้มาเยือนและเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมศึกษาท่องเที่ยวป่าชุมชนของตนเอง บทบาทในการสร้างความมั่นคงด้านเศรษฐกิจครัวเรือน ผู้หญิงเป็นผู้ทำหน้าที่ออกไปเก็บรวบรวมผลผลิตจากป่าและเป็นผู้ติดตามสิ่งแวดล้อมของป่า

6) การให้ความเคารพสักการะสถานที่สำคัญในป่าชุมชน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ได้แก่ ศาสนสถานและผีขุนน้ำ และ 7) การให้ความคุ้มครองผู้มีศีลธรรมทั้งหลาย โดยเป็นผู้นำในการพัฒนาป่าชุมชน และผู้นำทางศาสนพิธีกรรม สอดคล้องกับการวิจัยของพงษ์ศักดิ์ มณีเดช (2550) ได้ทำ การวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของนางทองดี โพธิยอง จากมุมมองของพุทธศาสนา พบว่า ปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนนั้นแบ่งได้เป็น 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ครอบครัว ความเป็นคนท้องถิ่น ความร่วมมือของเพื่อนร่วมงานและคนในชุมชน ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีวินัยในตัวเอง หมั่นศึกษาหาความรู้ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและความต้องการช่วยเหลือผู้อื่น ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนสามารถสรุปได้ ดังนี้ คือ การครองตน ประยุกต์ใช้หลักเบญจศีลเบญจธรรม สัมมาทิฐิ อบายมุขและสัปปุริสธรรม การครองตนประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ พรหมวิหาร กัลยาณมิตรธรรม ฆราวาสธรรม อคติและสาราณียธรรม การครองงานประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท จึงกล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์

ป่าไม้ มีความเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

### องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลุ่มน้ำอิงตามแนวทางพระพุทธศาสนา พบว่า การแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนโดยใช้กระบวนการ AIC ได้แก่ ขั้นเห็นคุณค่า (A) ขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) และขั้นควบคุม (C) ทั้งหมดเป็นการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าที่สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาในเรื่องไตรสิกขา เนื่องจากแนวคิดในขั้นการเห็นคุณค่า (A) มีลักษณะสอดคล้องกับหลักการของสมาธิ แนวคิดขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) มีลักษณะสอดคล้องกับหลักการของปัญญา และแนวคิดขั้นควบคุม (C) สอดคล้องหลักการของศีล นอกจากนี้ยังมีหลักการบริหารองค์กรตามหลักการของอปริหานิยธรรม เช่น ความพร้อมเพียงกันในการประชุม การไม่สร้างกฎระเบียบป่าชุมชนใหม่ การเคารพประธานป่าชุมชน การให้บทบาทสตรีในการพัฒนาป่าชุมชน การเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าชุมชนและบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาป่าชุมชน ดังนั้น องค์ความรู้ในครั้งนี้จึงเป็นการสังเคราะห์ให้เห็นแนว

ทางการพัฒนาตามกระบวนการทาง  
พระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

## สรุป

จากที่กล่าวมา การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วม การพัฒนาและการสังเคราะห์องค์ความรู้ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ผลจากการวิจัยพบว่า แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนานั้น มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนและใช้กระบวนการ AIC ทั้งสามขั้น กล่าวคือ ในขั้นเห็นคุณค่า (A) เป็นการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมเพื่อรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) เป็นการสร้างการเรียนรู้ในชุมชนร่วมกันในการพัฒนาและอนุรักษ์ และในขั้นควบคุม (C) เป็นการออกกฎระเบียบป่าชุมชน ทั้งนี้ กระบวนการดังกล่าวเป็นการพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าและลุ่มน้ำอิงตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยหลักไตรสิกขา เช่น การควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ด้วยการออกกฎระเบียบป่าชุมชน การสร้างจิตสำนึก การสร้างความตระหนักรู้

## บรรณานุกรม

กรมป่าไม้. (2542). *สถิติการป่าไม้ของประเทศไทย 2542*. กรุงเทพมหานคร: *เฟื่องฟ้าพรินติ้ง*.

การให้เห็นคุณค่า การให้ความสำคัญ ความภาคภูมิใจ ความมั่นใจและการสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการอนุรักษ์น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร นอกจากนี้ ยังอาศัยหลักการบริหารธรรม ประกอบด้วย การประชุม คณะกรรมการป่าชุมชน ความร่วมมือและความพร้อมเพื่อกันประชุมและเลิกประชุม การไม่สร้างกฎระเบียบป่าชุมชนใหม่ การเคารพประธานป่าชุมชน การให้บทบาทสตรีในการพัฒนาป่าชุมชน การเคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าชุมชนและบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาป่าชุมชน ซึ่งกระบวนการทั้งหมดที่กล่าวมา สุดท้ายสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชนรอบพื้นที่ป่าและลุ่มน้ำอิงด้วยหลักธรรมคือ ไตรสิกขา โดยขั้นเห็นคุณค่า (A) เป็นหลักของสมาธิ ขั้นปฏิสัมพันธ์ (I) เป็นหลักของปัญญา และขั้นควบคุม (C) เป็นหลักของศีลและมีหลักการบริหารองค์กรตามแนวปฏิบัติธรรมที่จะนำไปสู่ความเจริญอย่างยั่งยืน

- จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ. (2556). *การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ธีรศักดิ์ คำแสนพันธ์. (2553). *การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าโสกร้างของประชาชนกับองค์การบริหารตำบลหนองบัว อำเภอพยัคฆพิสัย จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). *กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคมประชาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 4*. ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมกับเครือข่ายประชาคมสุขภาพในท้องถิ่น.
- พงษ์ศักดิ์ มณีเดช. (2550). *การวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของนางทองดี โพธิ์ยอง จากมุมมองของพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี และคณะ. (2536). *แนวคิดและปรัชญาการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช .
- วัชรพงศ์ บูหลนพฤกษ์. (2543). *การดำเนินการโครงการจัดตั้งป่าชุมชนของบ้านแม่หาร จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. (2560). *ป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่างและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น*. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- สรรสริณ ทองสมนึก. (2542). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สหัทยา วิเศษ. (2544). *ลุ่มน้ำอิง*. พะเยา: โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา.
- เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. (2536). *รายงานวิจัยป่าชุมชนในประเทศไทยแนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.